

Voorwoord

MARIEKE WINKLER

De zeer oude zingt:

er is niet meer bij weinig
noch is er minder
nog is onzeker wat er was
wat wordt wordt willoos
eerst als het is is het ernst
het herinnert zich heilloos
en blijft ijlings

alles van waarde is weerloos
wordt van aanraakbaarheid rijk
en aan alles gelijk

als het hart van de tijd
als het hart van de tijd

LUCEBERT (1952-1963)

Het vorige nummer van *Frame* ging nader in op het fenomeen van de ‘Graphic Novel’ en op de relatie tussen woord en beeld in bredere zin. Er bleek een breed draagvlak te zijn voor dit thema. De *Frame* die u nu in handen heeft, kan worden beschouwd als het tweede deel van een intermediaal tweeluik: niet de relatie tussen woord en beeld maar tussen woord en klank wordt onder de loep genomen. In dit nummer blijkt ook de dichotomie tussen een directe en indirecte ervaring, tussen een bemiddelde en onbemiddelde communicatie een rode draad in de bijdragen. Is er voor deze muzikale wisselwerking eenzelfde breed draagvlak?

Klank is een inherent onderdeel van taal, maar is in de bestudering van de literatuur niet altijd vanzelfsprekend geïncorporeerd. Dat zij desalniettemin een bepalend stempel kan drukken op de beschouwing van de literatuur blijkt bijvoorbeeld uit de receptie van het werk van Lucebert. De dichter Vinkenoog was na een voordracht van Luceberts poëzie “positief gaan oordelen over Lucebert” (Fokkema, 109) en collega-dichter Kouwenaar was zeer onder de indruk van Luceberts authentieke performance: “verreweg het indrukwekkendst was zijn stem. Om hem zijn gedichten te horen voorlezen was een belevenis.” (Kouwenaar geciteerd in Fokkema, 104) De voordracht van Lucebert maakte zijn onbegrijpelijke poëzie toegankelijk. De timbre van zijn stem, het ritme waarin de woorden worden uitgesproken, de ademhaling die doorklinkt in de voordracht, de stilte die valt tussen de woorden: de tekst krijgt meer of andere betekenissen wanneer uitgesproken. Wat die betekenissen precies zijn is moeilijk aan te wijzen – platitudes als “je had erbij moeten zijn” en “er zijn geen woorden voor, men moet het ervaren” dreigen de vraag van het podium te vegen. De poëzie van Lucebert wordt in zijn voordracht muziek. De betekenissen zijn eerder emotioneel en gevoelsmatig dan rationeel en beredeneerd.

Het is deze meer directe manier van communiceren eigen aan muziek, die ervoor gezorgd heeft dat zij vaak en al sinds lang een lichtend voorbeeld is voor de literatuur, zoals het nog steeds geciteerde adagium van Walter Paters “all art constantly aspires towards the condition of Music” (1873) impliceert. Maar hoe moet het muzikale van de literatuur, de niet door het verstand bemiddelde betekenis, bestudeerd worden? Hoe incorporeert de wetenschap die zich bij uitstek bedient van het geschreven woord, de klank in haar discours? Derrida wees in dit opzicht op de binaire oppositie tussen het geschreven en gesproken woord, waarin de mythe van het gesproken woord als meer direct teken domineert. Hiermee worden, zo betoogt Derrida, de fundamentele overeenkomsten tussen het gesproken en geschreven woord miskend. Deze constatering opent de deuren naar een vergelijkende literatuurwetenschap die muziek en literatuur beide als gelijksoortige taalspelen ziet maar tegelijkertijd erkent dat beide een ander effect hebben op de receptor.

Deze *Frame* laat op verschillende manieren zien hoe de interactie tussen beide systemen kan worden onderzocht. De bijdragen behandelen de wisselwerking op het niveau van het werk zelf, vanuit de roman (Van Oostrum) óf vanuit het muziekstuk (Dorleijn); op het niveau van de receptie (Stern); of op conceptueel niveau (Meelberg). Minder aansluitend bij het thema is de bijdrage over de performance kunst van

Bas Jan Ader (Brasser), maar ook hier kan in de uitvoering, het unieke moment, een link gevonden worden met de wisselwerking tussen direct en indirect communiceren die in dit nummer centraal staat.

Uit de bijdragen van Lajosi en Dorleijn blijkt daarnaast dat er een behoefte bestaat het onderzoek naar de relatie tussen muziek en literatuur te plaatsen in de bredere discussie rond de (on)bruikbaarheid van de term 'intermedialiteit.' Blijkbaar bestaat er een aandrang het onderzoek naar de relatie tussen muziek en literatuur grondig te funderen door deze bredere discussie aan te halen, bijna alsof dit onderzoek extra verantwoording nodig heeft om niet als vrijblijvend te worden bestempeld. In vergelijking met de bijdragen uit de vorige *Frame* over de Graphic Novel, leeft de behoefte een muzikale lezing te legitimeren. Heeft een en ander te maken met het persoonlijke van de muzikale beleving? Opvallend is inderdaad de persoonlijke ervaring van Stern in diens bijdrage, net als het enthousiasme voor een muziekstuk van Duparc bij Dorleijn. Maar geldt dit in wezen niet evenzeer voor de literaire tekst? Derrida stelt van wel: "There is a literary *functioning* and a literary *intentionality*, an experience rather than an essence of literature (natural or ahistorical)."

(45) Iedere lezing van een muziekstuk of een tekst is een unieke ervaring. De oppositie tussen het gesproken en geschreven woord leidt de aandacht af van dat wat eigenlijk geen verdediging nodig heeft, "a work takes place just once." (Derrida 67) Hoezeer de twee met elkaar verbonden zijn laat Lucebert zien. Op de vraag naar welk criterium hij toewerkt, antwoordt hij: "Het meest eenvoudige: in hoeverre het zich aanpast aan mijn eigen ademhaling, mijn eigen spreekwijze." (Jessurun d'Oliviera, 43)

BIBLIOGRAFIE

Derrida, Jacques. *Acts of Literature*. Edited by Derek Attridge. Routledge: New York/London, 1993.

Fokkema, R.L.K. *Het komplot der Vijftigers. Een literair-historische documentaire*. Amsterdam: De Bezige Bij, 1979.

Jessurun d'Oliveira, H.U. *Scheppen riep hij gaat van Au*. Amsterdam: Athenaeum – Polak & Van Gennep, 1964.

Pater, Walter. *The Renaissance. Studies in Art and Poetry*. Oxford University Press: Oxford/New York, 1998.